

Ur *Internationalen* 17/5 2019

Per-Olof Mattsson

## Anders Carlssons försök att ärerädda Stalin



*Resa in i det okända* är en ny bok om Sovjetunionens historia av Anders Carlsson från Kommunistiska Partiet, tidigare KPML(r). Per-Olof Mattsson har läst den med kritiska ögon.

Den förre ordföranden i Kommunistiska partiet (KP) Anders Carlsson har skrivit en bok med titeln *Resa in i det okända: Oktoberrevolutionen och den sovjetiska erfarenheten* (Proletärkultur). Den är på många sätt en resa in i det okända: den är på drygt 700 sidor, uselt korrekturläst och har ett personregister som är selektivt. Dessutom använder Carlsson ofta engelsk transkribering av ryska namn, trots att det finns ett etablerat system för transkribering till svenska.



Författaren Anders Carlsson var tidigare ordförande för KPML(r), numera KP. Foto: Proletären

Carlsson representerar en tradition i svensk vänster som sedan 1960-talet sett det som en av sina viktiga uppgifter att försvara Stalin och stalinismen. Det har också inneburit att bekämpa all form av kritik mot stalinismen från socialistiskt håll. En gång i tiden bestod det i att utdela ”Månadens ishacka” i *Proletären* till var och en som inte svor på att Trotskij och alla som ansågs besmittade av hans idéer var agenter för Gestapo, CIA och andra säkerhetstjänster.

Tonen har mildrats något med åren och Carlssons bok tar flera steg till i den riktningen. Han resonerar och vänder och vrider på det som förr var odisputabla sanningar för varje stalinist. Han svävar exempelvis på målet när det gäller rättegångarna mot gamla bolsjeviker på 1930-talet. Carlsson menar att åtminstone en av de åtalade och avrättade, Nikolaj Bucharin, erkände brott som var ”absurda”. Han menar också att Bucharin var en ”kreativ marxist”. Sådana här avvikelser från den stalinistiska generallinjen hade säkert haft ett pris om de förts fram i en annan tid. Men boken är försåtlig eftersom resultatet i slutändan ändå blir detsamma: Stalin och hans politik var i praktiken den enda garantin för socialismen i Sovjetunionen.

I inledningen förklarar Carlsson vilka källor han använt. Han är stolt över att hans bok är förankrad i ”västlig akademisk forskning”. Det kan sannerligen diskuteras och består i huvudsak av detaljer som stämmer med hans eget syfte. De olika forskarnas övergripande uppfattning bortser han ifrån. Det gäller till exempel Stephen Kotkin som han ofta anför. Kotkin är inte någon radikal historiker, snarare reaktionär, men det behåller Carlsson för sig själv.

Han framhåller också att han ”valt bort det mesta ur den s. k. totalitära skolan” och exemplifierar med Robert Conquest och ”den sene” Leo Trotskij. Det är en konstig uppdelning av materialet. Finns det verkligen någon seriös forskare som inte menar att Sovjetunionen under Stalin var totalitär? Conquest är mest känd för sin bok om den stora terrorn och inte som förespråkare för någon totalitär skola. Vilken ”den sene” Trotskij skulle vara förblir också oklart. Carlsson drar sig ändå inte för att hänvisa till Trotskijs *Den förrådada revolutionen*.

Även om Trotskij citeras flitigt när det gäller själva revolutionen, saknas hans *Ryska revolutionens historia* i litteraturförteckningen, som förstås också är selektiv. De enda böcker av Trotskij som finns med är den förkortade översättningen av självbiografien *Mitt liv* samt *Kommunismen och terrorn*. Ett minst sagt konstigt urval. Det konstigaste är att just de två böckerna knappt förekommer i noterna, medan de böcker av Trotskij som återfinns i noterna saknas i litteraturförteckningen. Det här gäller inte bara Trotskij utan är typiskt för hur slarvigt boken är sammanställd.

Carlsson låter emellertid inte sin ”ringaktning för den totalitära skolan” omfatta alla som hör hemma i det han betecknar som ”någon form av trotskistisk tradition” och anför Isaac Deutscher, Ernest Mandel, Moshe Lewin och Pierre Broué. Deras texter används också mycket selektivt. Det kan inte vara någon tillfällighet att just de fyra inte heller klarat selektionen till personregistret, trots att de spelar en inte obetydlig roll i Carlssons argumentation. Istället stoltserar registret med personer som bara nämns i förbigående, exempelvis Axel von Fersen, Gustaf V, Ludvig XVI, Ludvig XVIII och Göran Persson.

Carlsson polemiserar inte oväntat mot den maoistiska analysen av Sovjetunionen som kapitalistiskt och imperialistiskt. KPMLr:s – KP:s föregångare – brytning med maoismen var en gång i tiden förutsättningen för att partiet skulle överleva. Däremot argumenterar han, i likhet med maoisterna, för att det var Nikita Chrustjov som inledde urartningen efter Stalins död. Chrustjov var en lojal stalinist som på partikongressen 1956 ”avslöjade” hur systemet hade fungerat under Stalins tid. Det är då som det i Carlssons ögon börjar gå utför. Chrustjov drog sig nämligen inte för ”uppenbara lögnar” när det handlade om att ”smutskasta Stalin”.

Chrustjov blir i Carlssons framställning representanten för alla dessa byråkrater som Stalin inte lyckades få bort och som till slut, under Gorbatjov, nådde fram till den verkliga makten och då kunde återinföra kapitalismen. Carlsson betecknar de kinesiska maoisternas ”antirevisionistiska kritik” av det sovjetiska partiet under Chrustjovs tid som delvis korrekt, men ”efterhand” utvecklas den till ”en allmän antisovjetism”. Mot den ståndpunkten hävdar han att Sovjetunionen även under den sista perioden var ”en motvikt mot imperialismens allmakt, till fördel för socialistiska och progressiva krafter i världen”.

Frågan om socialistisk demokrati spelar en viktig roll i Carlssons försök att ärerädda Stalin. Det är förvånande med tanke på den tradition han tillhör. Det är emellertid inte det som också brukar kallas proletär demokrati utan en ”demokrati” under det enda partiets hegemoni. Andra partier och

grupperingar inom arbetarrörelsen än stalinistiska har ingen plats i den demokrati han resonerar om. Carlsson avslöjar på ett ställe hur det egentligen gick till: ”När Stalin sagt sitt var få pigga på fortsatt polemik.” Det är bara en av många underdrifter.

Den amerikanske historikern Jan T. Gross analyserar i sin bok *Revolution from Abroad* (1988) vad som hände 1939 till 1941 då delar av Ukraina och Vitryssland<sup>1</sup> befann sig under sovjetisk kontroll. För att illustrera hur det gick till citerar han en order från den 28 november 1940 utfärdad av den sovjetiska säkerhetstjänsten i Litauen. Syftet var att upprätta ett index över alla personer som kunde tänkas motsätta sig de nya myndigheterna. Definitionen av vilka motståndare man först skulle ta hand om visar hur inställningen var till andra socialister. Den första kategorin omfattade nämligen ”alla tidigare medlemmar av anti-sovjetiska politiska partier, organisationer och grupper: trotskister, SR:are (socialistrevolutionärer), mensjeviker, socialdemokrater, anarkister och liknande”. Ordern pekade alltså ut andra riktningar inom arbetarrörelsen som de värsta fienderna.

Trotskijns roll i oktoberrevolutionen och inbördeskriget berörs mycket sparsamt. Carlsson drar sig dock för att direkt förfälska historien, vilket ju var en livaktig verksamhet på Stalins tid. Istället förtalar han Trotskij med hjälp av ett slags karaktärsstudie: han var posör, defaitist, mensjevik, intellektuell snobb, självupptagen, erfaren konspiratör med mera. Slutsatsen blir att när revolutionen började ”lukta bondsvett och kogödsel” hade Trotskij inte längre någon roll att spela. Carlsson verkar ha missat att han faktiskt växte upp på ett lantbruk.

När Trotskij var en av de ledande i sovjetstaten, alltså fram till cirka 1925, framställer Carlsson honom som ”den förste stalinisten”, ”supercentralist” och ”byråkratins överbeskyddare”. Det är först när han ”förlorar makten” som han gör en helomvändning. Det är en analys som stämmer bra med den som förs fram i den historierevisionistiska ryska teveserien om Trotskij. Den förste stalinisten hette alltså Leo Trotskij – om vi ska tro Carlsson och Putins ”historiker”. Den principiella skillnaden består emellertid i att Carlssons bok inte på något sätt är antisemitisk.

Några gånger faller han dock in i gamla hjulspår. Det som brukar kallas Lenins testamente, där Lenin krävde att Stalin skulle avsättas som generalsekreterare, dömer Carlsson ut som ett falsarium skrivet av Lenins hustru Krupskaja. I det fallet spelar det ingen roll att Stalin själv vid flera tillfällen erkände dess äkthet.

Carlsson använder en del ny rysk forskning som sägs vara baserad på arkiv som öppnades efter 1991. Även på den punkten är han selektiv och fokuserar uppmärksamheten på det som förmildrar bilden av Stalin eller till och med försvarar stalinismen och Stalin personligen. Han är dock kritisk mot personkulten, som med tiden antog fantastiska proportioner, men skyller den på byråkratin som Stalin, enligt Carlsson, ständigt bekämpade. Carlsson hävdar att Stalin själv var ”besvärad” av personkulten och såg sig ”närmast som ett offer för den”.

Stalin var, enligt Carlsson, ”den främste bland de främsta”. Hans roll i ledningen var främst att hålla samman och delegera uppgifter. Stödet för Stalin från partifunktionärerna förklaras med att han ”tog deras bekymmer på allvar” och ”representerade en politik som var jordnära, möjlig att genomföra och som gav resultat”. Den förklaringen håller bara under förutsättning att funktionärerna, eller snarare byråkraterna, hade andra bekymmer än sina egna personliga privilegier. Carlssons skildring av byråkratin understöder inte en sådan slutsats.

Carlsson avvisar Trotskijns analys att Stalin var en produkt av byråkratins sociala intressen. Hans argument är ”Stalins väl dokumenterade kamp mot byråkratin, som rasade under hela hans tid som Sovjetunionens ledare”. Carlsson menar att den kamp mot byråkratin som leddes av Stalin och hans allierade inte nådde ”ända fram”, vilket väl måste ses som en underdrift av gigantiska mått. Under 1930-talet, främst under tiden för den nya konstitution som antogs 1936, menar Carlsson Stalin och

---

<sup>1</sup> Det som det handlar om här är inte hela Ukraina och Vitryssland, utan de delar östra Polen som Moskva inkorporerade med Ukraina och Vitryssland efter att man ockuperat östra Polen i september-oktober 1939 (allt i enlighet med ”Molotov–Ribbentrop-pakten” som hade undertecknats i augusti). – Red

hans närmaste anhängare slogs för ”demokratiska reformer”, Stalin ska ha förordat ”hemliga val med motkandidater”, som ”olika medborgargrupper” skulle ha rätt att nominera till. Det fanns inget utrymme för andra riktningar och strömningar inom arbetarrörelsen i den debatten. Tvärtom, de skulle utrotas fysiskt.

Den ryska arbetarrörelsen ”skapade Stalin och Stalin skapade rörelsen”, sammanfattar Carlsson. Hans misstänksamhet var inte ett personligt drag utan ”en avspiegling av ett socialt fenomen”. Om Carlsson svävar en del på målet när det gäller de ökända rättegångarna på 1930-talet, är han helt säker på att marskalken Tjuchatjevskij planerade ”en kontrarevolutionär militärkupp”. En given invändning, i brist på bevis, är förstås att Tjuchatjevskij inte kunde ha undgått att notera hur gamla bolsjeviker blev utrensade och avrättade. Han förde säkert samtal med sina förtrogna om hur vansinnet skulle kunna stoppas. Det räckte säkert mer än väl för att definieras som planer på en kupp. Carlsson beskriver dessutom den stora terrorn 1936–1938 som en svårbegriplig excess i okontrollerat våld, och vem kan då förundra sig över att ledande militärer och andra diskuterade hur det skulle kunna stoppas?

Carlsson går med på att ”repressionen löpte amok” under de stora utrensningarna på 1930-talet, men det var byråkratins fel. Stalin och hans allierade kämpade utan framgång för ”socialistisk legalitet”. Boken avslutas faktiskt, tro det eller ej, med påståendet att Stalin var motståndare till dödsstraffet. Det är väl magstarkt.

Ett av de mest befängda försöken att ärerädda Stalin är diskussionen av pakten mellan Hitler och Stalin hösten 1939. Det ledde till tysk ockupation av västra Polen och sovjetisk av östra delen av landet. De baltiska staternas självständighet raderades ut och de införlivades med Sovjetunionen. Carlsson menar emellertid att ”Polens öde” redan var beseglat när pakten ingicks eftersom västmakterna vägrat ingå i en koalition med Sovjetunionen mot Tyskland. Till detta, tillfogar han, kom också att den polska regeringen vägrade att släppa in sovjetiska trupper i landet. Men varför skulle den polska regeringen gå med på det? Han blir svaret skyldig.

Carlssons syn på vad som hände efter Lenins död sammanfattas bra i enda mening: ”Det s. k. stalinistiska systemet var inte ett resultat av Stalins vilja, om ÄN aldrig så stark, utan av givna historiska omständigheter och ständiga kompromisser mellan motstridiga intressen.” Men vem har påstått det? Trotskijs och andra revolutionära socialisters analys har aldrig gått ut på att det var ”Stalins vilja” som orsakade den utveckling som ledde till stalinismens seger.

Varje seriös betraktare måste utgå ifrån att det inte handlade om en personlig diktatur. Stalin var diktator inom vissa givna ramar. Det var ett system som baserades på politisk expropriering av arbetarna och som internationellt ledde till katastrofer. Stalinismens politik i Tyskland splittrade den tyska arbetarklassen och gjorde den försvarslös mot nazisternas terror. Några år senare var det stalinisterna själva som utövade terror mot revolutionära arbetare i Spanien. Stalinisternas uppträdande under spanska inbördeskriget markerade övergången till en ny roll som kontrarevolutionär kraft.

Sovjetunionens upplösning och kapitalismens återinförande ser Carlsson som en kombination av den korrupta parallellekonomi som uppkom under de sista decennierna och en byråkrati som äntligen såg sin chans att bli kapitalister. Byråkratin drev igenom en kontrarevolution ovanifrån med stöd av kapitalistiska krafter som vuxit fram. Analysen av sönderfallet är mycket intressantare än den övriga boken. Byråkratin ägde själv ingenting och kunde därför inte reproducera sina privilegier genom att överlämna kapital till nya generationer. Det låter mycket bekant. Det har varit ett av de främsta argumenten från trotskister mot påståenden att Sovjetunionen var kapitalistiskt. I sina slutsatser väljer han begrepp som också känns bekanta. Han menar att ”frågan om byråkratin” var ”den sovjetiska socialismens stora dilemma”. Han skriver till och med om ”byråkratisk degenerering”. Carlssons sparsamma läsning av trotskistisk litteratur har tydligen ändå satt ett och annat spår.

Om Anders Carlsson föresatt sig att uppdatera försvaret av Stalin och stalinismen kan slutsatsen emellertid bara bli att han misslyckas kapitalt. Han är visserligen trevligare i tonen än vad som var brukligt under stalinismens storhetsdagar, men det enda han lyckas förklara med någon skärpa är

hur kapitalismen återinfördes i Ryssland. Det övriga är fruktlösa försök att hitta nya argument för att försvara stalinismen.

### **Lästips – P-O Mattson om KP och Stalin**

[KPMLr behövs om lögnen ska leva vidare](#) (2000) – om ”r-arnas” (nuvarande KP) försvar av Stalins terror